

רב צלף

בחיפוש אחר פרח קיץ די שניט בקירות, בחומות ובגדרות אבן - ונמצא את הצלף. פרחיו הלבנים והיפים פורחים בימים אלו לאורכה של ישראל, ביישובים ונטבע. מי מכיר את הפרח שבקיר

כתב וצילם: ד"ר אורי פרגמן-ספיר

הצלף, בן משפחת הצלפיים, הוא סוג גדול ובו יותר מ-250 מינים - רובם טרופיים וסוב-טרופיים. בארץ אפשר ליהנות משישה מיני בר:

הצלף הקוצני

הצלף הקוצני (*Capparis zoharyi*) הוא הצלף הנפוץ במרכז ובצפון ישראל. זהו שיח בעל ענפים ארוכים וקוצניים. הקוצים מאונקלים והענפים אף משמשים לשליפת עלוקות מהגרון. עלי הצלף מעוגלים והפרחים מיוחדים - יש להם ארבעה עלי כותרת לבנים הערוכים כפרפר, שניים לכל צד, וביניהם המוני אבקנים. זירי האבקנים סגולים לרוב. שחלת הפרח הירוקה נישאת על מעין גבעולון הנקרא בשפה הבוטנית גינופור. הפרח

הריחני נפתח אחר הצהריים ופתוח בלילה. יקיר הגליל, החוקר והמורה מייק לבנה ז"ל, תאר באתר "צמח השדה" את היפתחות הפרח: "פתיחתו מהירה, אפשר לעקוב אחריה: תחילה נפשקים עלי הגביע, אחריהם נפרשים בהדרגה עלי הכותרת. האבקנים, שהיו גלולים, מתיישרים בתנועת מזרקה. תוך שעה עד שעה וחצי מתגלה הפרח בכל הדרו".

הצלף הוא פרח של לילה המושך רפרפים המגיעים ליהנות מהצוף המרוכז בכיס בבסיס הפרח. שני עלי הכותרת התחתונים מאוחים בבסיס כמו סקופ' ומונעים מחרקים קטנים לגנוב את הצוף. בבוקר, עם עלות השמש, הפרחים קמלים לכן חפשו את פרחי הצלף לפנות בוקר ובמיוחד במקומות מוצלים. מהפרח מתפתח פרי מוארך נטוי כלפי מטה הנפתח וחושף זרעים עסיסיים ואדומים-שחורים, המופצים על ידי ציפורים. היפתחות הפרי היא על ידי פיצול

קליפתו לאונות המתגוללות מעלה, יש החושבים שזהו מקור השם צלף, חילוף אותיות מ"פצל". הצלף הקוצני הוא צמח כמעט עשבוני. הוא משיר את עליו בחורף וכמעט ונעלם, והעדות היחידה לצמח בעונה זו היא הגבעולים היבשים והמתים שלו, הנושאים את הקוצים המאונקלים. בסיסו המעוצה של הצלף מבלבל שוב רק עם עליית הטמפרטורות באביב. הצלף הקוצני הוא צמח נפוץ הגדל בקירות (כולל קירות הכותל), מצוקים וסלעים בחבל הים תיכוני.

הצלף המצרי

בסלעי המדבר מחליף את הצלף הקוצני הצלף המצרי (*Capparis aegyptia*). זהו שיח מעוצה ירוק עד ולא נשיר, בעל עלי חורף ירוקים כהים בדומה לצלף הקוצני, אולם בשונה ממנו אלה מכחילים ומבהירים בקיץ. עלי הקיץ הבהירים מחזירים חלק מקרינת השמש וכך פחות מתחממים, בנוסף לזה הם שעוותיים - מכוסים בשכבת שעווה המקטינה גם את איבוד המים. התאמות הצלף המצרי למדבר הפכו אותו לצמח נפוץ מאוד בחבל ארץ זה, חפשו אותו במצוקי ים המלח ובנאת עין גדי.

הצלף הסיצילי

הצלף הסיצילי (*Capparis sicula*), בעל הפרחים הלבנים, גדל לאורך בקע הירדן מעמק החולה ועד לים המלח. הוא נבדל משני המינים הקודמים בפרחים לבנים גדולים, זירי אבקנים לבנים, וענפים ועלים לבידים (מכוסים בשכבת לבד לבנבנה שהיא רשת הדוקה של שערות). חפשו את הצלף הסיצילי באזור בית שאן, שם הוא נפוץ במיוחד.

צלף רמון

מין קרוב דומה לצלף הסיצילי, שהתגלה לאחרונה על ידי פרופ' אבינועם דנין כנגב הוא צלף רמון (*Capparis ramonensis*). פרופ' דנין תאר אותו כמין חדש למדע והעניק לו את שמו. הצמח התגלה על מחשוף גבס צחיח במכתש רמון, למרגלות שן רמון. בפעם הראשונה שבה ראה פרופ' דנין את הצמח הוא לא מצא את כל אבריו. חוקרי מרכז מדע ים המלח והערבה חזרו לאתר ואספו פרחים ופירות בשלים, שהוכיחו שאכן מדובר במין חדש. צלף רמון כאמור דומה וקרוב לצלף הסיצילי. לשני

הצלף במקורות

הצלף מזכר במשנה ובתלמוד, שם הוא מסמל הישרדות בתנאים קשים, ביחד עם עם ישראל, כלב, תרנגול ועז. כל אלה נקראו "עזין". עוד בזמן העתיק אספו את ניצני הפרחים, את הפירות ואת הענפים הצעירים, כבשו אותם ואכלו אותם כתוספת לסלטים ולתבשילים או בפני עצמם, כפי שמקובל עד היום ברבות ממדינות הים התיכון. הופעתו המפתיעה של הצלף בקירות ובגדרות אבן ללא כל טיפול, והנבת הפרי והניצנים האכילים, נחשבו לפלא. בתקופות מסוימות אף היו אנשים שאיסוף והכנת הצלפים היו להם למקצוע בשם קפר (לא פלא ששמו המדעי של הצלף הוא *Capparis*). עדות חשובה למקצוע זה מופיעה בכתובת החרוטה על משקוף שנמצא בגולן ומוצג בקצרין ועליה כתוב בעברית "זה בית מדרשו של רבי אלעזר הקפר".

1. צלף סחוסי
2. צלף סיצילי
3. צלף רמון
4. צלף רותמי
5. צלף מצרי
6. צלף קוצני

קרובים קרובים

מרואה עבת-עלים היא הצמח היחיד הנוסף ממשפחת הצלפיים בארץ. המרואה היא עץ קטן או שיח מדברי נדיר מאוד ובסכנת הכחדה בישראל. חפשו אותה בטיילת עין גדי, שם נשתלה כחלק מגיוון בצמחי בר מקומיים. פרחי המרואה קטנים מפרחי הצלף והם חסרי כותרת. הבאשן, שנחשב עד לאחרונה בן למשפחת הצלפיים, הועבר למשפחה משל עצמו - משפחת הבאשניים (Cleomaceae) הקרובה למשפחת הצלפיים. בסוג באשן מוכרים בארץ - באשן תמים עם עלים תמימים, באשן תלחני עם עלים תלחניים ובאשן עגול-עלים - בן שיח כדורי בעל עלים עגולים. כולם צמחים מדבריים.

המינים יש ענפים שעירים-לבידים ופירות אדומים, אך צלף רמון נבדל בצורת הצימוח שלו: זהו צמח עשבוני רב שנתי, הגדל צמוד לקרקע ויוצר שטיח. עליו הם האיבר היחיד הזקוף בו והטרף (החלק הרחב של העלה) פונה לכיוון צפון-דרום. כך העלים מוצלים רוב היום, מתחממים פחות ומאבדים פחות מים - התאמה חשובה לתנאי המדבר הקשים. היות והצמח מוכר כיום רק מאוכלוסייה אחת על קילומטרים ספורים, הוא נחשב לצמח בסכנת הכחדה. הוא מצטרף לערכי טבע ייחודיים רבים אחרים בשמורת הרמון ומזכיר לנו את חשיבותה של השמורה הגדולה הזו.

קבוצת הצלף הקוצני

כל המינים שהוזכרו עד כה משתייכים לקבוצת הצלף הקוצני, מינים אלה נפוצים סביב אגן הים התיכון ומזרחה דרך מרכז אסיה עד להימלאיה. חלק מהבוטנאים מתייחסים אליהם כאל מין אחד רב

צורות, אולם מקובל כיום לחלקם למינים מקומיים. כך שונה ב-2006 שמו המדעי של הצלף הקוצני בארץ מ-*Capparis spinosa* ל-*Capparis zoharyi* (על שמו של פרופ' מיכאל זוהרי המנוח, מגדולי הבוטנאים של ישראל והעולם). השם העברי, צלף קוצני, לא שונה ונותר כפי שהיה כדי לא לבלבל את חובבי הטבע שמכירים שם זה. אגב, במחקר מורפולוגי-גנטי התברר כי *Capparis spinosa* האמיתי הוא מכלוא בין צורת בר וזן תרבותי של צלף ממערב הים התיכון. יש עוד צורך במחקר על מינים אלו בארץ ובסביבתה כדי לראות שאכן הם מינים טובים ואין ביניהם צורות ביניים וכדי להבין את קירבתם עם מינים אחרים.

שני המינים האחרונים שנתאר בכתבה זו הם מינים של המדבר הקוצני והחם:

צלף סחוסי

בנגב הדרומי ובמיוחד באזור אילת נפגוש צלף נוסף, שיח גדול בעל מופע ירוק רענן העומד בקונטרסט לסביבה היבשה. זהו הצלף הסחוסי (*Capparis cartilaginea*) - צמח גס ובשרני של מצוקים וואדיות. חפשו אותו בנחל שלמה תחתון. פרחיו הם הגדולים ביותר בין צלפי הארץ ומהם מתפתחים פירות אדומים וגדולים. חשוב לציין שהצמח גודל על ידי החוקרת ד"ר אליין סולווי בקיבוץ קטורה ובעוד מקומות בערבה, והתגלה כצמח עמיד ליובש, המתאים מאוד לגינות באזור.

צלף רותמי

הצלף הרותמי (*Capparis decidua*) הוא צמח מדברי נוסף (המין האחרון של הצלף שנכיר בכתבה זו), השונה מאוד משאר צלפי הארץ בהיותו רותמי (חסר עלים, עלים קטנים מאוד מופיעים על הצמח לתקופה קצרה) ובעל פרחים אדומים וקטנים. הפרחים ערוכים בצברים, הם בעלי ארבעה עלי כותרת קצרים, שמהם בולטים רק 8-15 אבקנים. הצמח מתכסה במעטה של פרחים אדומים בקיץ, בתנאי השקיה ולאחר שיטפונות בטבע. מהפרחים מתפתחים פירות קטנים ביצניים, כמעט כדוריים. הצלף הרותמי גדל בוואדיות ובשולי מעיינות במדבר החם. זהו צמח נדיר מאוד של מעיינות ים המלח ומזרח הנגב הדרומי. הוא נחשב לנכחד בישראל במשך כ-50 שנה, אולם במרס השנה מצאו ד"ר בני שלמון ורועי טלבי, ביולוגים של רשות הטבע והגנים, 30 שיחים שלו בנחל קצב. באזור עין גדי זכה הצמח לפעולות שימור על ידי מיכאל בלכר, איש רשות הטבע והגנים. חפשו אותו בכניסה לאתר בית הכנסת של עין גדי ובפארק הולנד באילת. ■

הכותב הוא מדען ראשי בגן הבוטני האוניברסיטאי בירושלים